

ПРЕКОРАЧЕЊЕ ГРАНИЦА: ЕСЕЈИ О ГЛОБАЛНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И КЊИЖЕВНОМ ОСЛОБОЂЕЊУ

Суштина ъодучавања књижевности лежи у томе да људе научише да читају, у најробуснијем смислу. Суштина ъодучавања филозофије као такве јесте да људе научише како да размишљају, ојет у најробуснијем смислу. Учише их активизму маше и интелекта. Учише их како себе да свирају као инструменти – с удаљености, а ъовезани – читањем, размишљањем. Тек неколицина (неочекивана радост за ѡрофесоре) ѡрихвати да их ъодучаваше како да читају да би изубили, а само тако можеше да ѡрегајеше хуманистичке науке.

Гајатри Чакраворти Спивак

Иако прекорачење граница националних књижевности не представља научну новину, релативно новим, а свакако наглашено актуелним, може се назвати позиционирање *глобалне књижевности* као посебног питања у савременим токовима књижевне теорије. Реченом, дакако, претходе расправе о глобализацији уопште, посебно од каснијих деценија двадесетог века – кад постају централно питање научног и јавног дискурса – док дефинисању „глобалног” у књижевности значајан допринос дају преваходно истраживања у области (студија) културе, једнако као и бављење политичким, социолошким, па и економским аспектима овог феномена. Проучавање и *студирање* књижевности у духу савременог разумевања хуманистике усмерило је пажњу истраживача на појмове глобалне, компаративне, светске и националних књижевности, који их препознају као међусобно условљене концепте, али, у исти мах, и узајамно искључујуће. У оба случаја реч је о научним тенденцијама погодним за разматрање релација локалног и глобалног, домаћег и страног, маргиналног и централизованог, партикуларног и универзалног, хомогеног и хетерогеног, оригиналног и преводног, у низу других бинарних парова који обликују књижевни дискурс и анализе које се баве њиме.

Већ би летимичан поглед на ова питања у науци открио занимљиве резултате динамике развоја глобалне књижевности. С једне стране, она јесте конституисана као научни предмет и истраживачи се најпре баве њеном рецепцијом, статусом у књижевној критици и академским круговима, те у тржишним приликама, везама са теоријом превођења, односно деликатним филолошким и методолошким темама; с друге пак стране, јасно се показује њена субверзивна црта којом критички изазива факторе културне хибридности и културне хегемоније, доминантне наративе и структуре моћи у одмеравању снага „великих” и „малих” култура, узимајући за

свој основни метод подривање евроцентричног и колонијалног наслеђа. Управо ова субверзивност, као иманентна особина фокуса истраживача глобалне књижевности, гарантује продор маргинализованих искустава и гласова, преиспитујући наизглед неповредив статус *канона* и *класика*.

Теоријска сложеност савремених научних приступа глобалној књижевности огледа се и кроз полемичност текстова који се њоме баве, што је био важан критеријум за одабир наслова у овом темату, за који посебну захвалност дугујемо преводиоцима. Будући да формирају дијалог расправног карактера у најконструктивнијем облику, изабрани текстови потцртавају културу узајамног читања и живог праћења увидâ савремене науке, као и нужност интердисциплинарног приступа проблемима од виталне важности за разумевање књижевности данас. Такође, ауторке и аутори у својим радовима – било посредно, било непосредно – дотичу питање филолошких и хуманистичких студија у савременом тренутку, детектујући многе апорије и изазове с којима се суочавају и студенти и предавачи, а потом и други актери света књижевности – преводиоци, уредници, издавачи итд. Стога, текстови који следе имају задатак да подстакну на даље истраживање савремене књижевне теорије, указујући на неке „нове путање” науке о књижевности и њихову практичну примену у академском раду и настави. Кључни појмови не сугеришу пуку замену теза и померање пажње са локалног на глобално, него управо представљају покушај да се избегне заузимање става „или/или”, што је на трагу једне од основних премиса проучавања глобалне књижевности – „мислити глобално”, а „деловати локално”.

Пригодно је да се на почетку темата нађе дискусија Гајатри Чакраворти Спивак и Дејвида Дамроша „Компаративна књижевност / светска књижевност” из 2011. године, која је стекла углед узорног прожимања методолошких ставова у вези са студијама књижевности, културном разменом, превођењем, испитивањем граница језика и тумачења, а потом следе њихови појединачни текстови. Наиме, Спивак, из угла феминистичке и постколонијалне теорије, у есеју „Интереси иза приступа светској књижевности” апострофира мањкавости традиционалног скривања иза синтагме „светска књижевност” као оне која обухвата *чишав* свет, будући да није ни привидно инклузивна како се то концептуално чини, што расправу о овом феномену преусмерава на провокативна питања политике језика, производње књижевности и њене глобалне циркулације, тржишних услова услед неједнаких односа моћи између култура. Упоредо, у есеју „Ка глобалном”, Дамрош испитује неповратни утицај глобализације на разумевање књижевности у двадесет првом веку – иако данашњи тренутак одликује брз проток информација и лако кретање текстова преко граница културе из које потичу, аутора занима у којој се мери селекција поново одвија на штету незападне и некомерцијалне књижевности. Он у глобализацији препознаје и прилике и опасности по саму књижевност – пред читаоцима је несагледива мрежа текстова из различитих култура, што обезбеђује услове за њихов дијалог и укрштање, док управо оваква поставка ствари може довести до превладавања појединих литерарних форми и језика над другима.

Нови услови у којима настаје књижевност захтевају нове методологије, уз преиспитивање како традиционално схваћених оквира националних књижевности,

тако и свих „за” и „против” које глобална књижевност носи сама по себи. Стога различита, мада не и сасвим непомирљива полазишта која заступају Спивак и Дамрош, доприносе расветљавању главних токова књижевне теоријске мисли о глобалном, дотичући важна питања етике и естетике која ту мисао обликују, а подразумевају и активну укљученост академске заједнице у проучавање сложених односа данашње књижевности. Док Спивак изазива на политичко читање глобалне књижевности, имајући у виду културне хијерархије и многе маргинализоване перспективе, Дамрош разматра услове под којима се одређено књижевно дело може наћи на глобалном тржишту – другим речима, отвара се питање да ли постоје заједничке особине различитих дела које их чине глобалним и уз чију помоћ та дела превазилазе културне и језичке баријере. (Читаоцима с ових простора посебно занимљива може бити анализа успеха *Хазарској речника* Милорада Павића и комбинације фактора која је довела до његове светске славе.)

На овом трагу јавиће се многе расправе о особеној природи књижевности која се може назвати глобалном, посебно у случају популарног жанра романа, ван традиционалног схватања његових жанровских карактеристика. Отуда се и темат у ваљаној мери концентрише око појаве *глобалној романа*, што илуструју и преостали есеји из рецентних студија: „Светска књижевност и књижевна вредност: да ли је 'глобално' ново 'тривијално'?” Каролине Ватробе, „Глобална књижевност – у потрази за дефиницијом” Оане Фотаке и „Есеј против глобалне књижевности: књижевност и глобална публика” Данкана Маколија Чеснија. У различитим теоријским и методолошким оквирима, аутори испитују трансцендирање књижевних текстова преко граница локалног, метанаративе које дестабилизују или потврђују, њихову (не)преводивост, брисање локалних обележја или интенционално укључивање таквих особености, бавећи се и хоризонтом очекивања читалаца, академско-елитистичком верификацијом, утицајем књижевне критике, односом западног и незападног културног кода и сл. Међу писцима и списатељицама тог савременог романа „с глобалним дометом”, а у средишту анализе изабраних есеја, наћи ће се, између осталих, Џ. М. Куци, Нгуги ва Тионго, Елена Феранте, Харуки Мураками, Чимаманда Нгози Адичи, Орхан Памук, Чинуа Ачебе, Елиф Шафак, чинећи парадигматичан пресек светске књижевне продукције од ког полазе многи нови истраживачки концепти и интердисциплинарни погледи с намером да књижевност сагледају као обликотворну културну праксу. (Утолико је и досадашње превођење романа поменутих ауторки и аутора код нас, као и њихова рецепција, узбудљиво истраживачко питање, посебно у контексту овде започетог разговора о теоријско-методолошким поставкама глобалне књижевности као научног предмета.)

Студиј глобалне књижевности настоји да посредством прилагођеног методолошког апарата испита изазове пред којима се налази савремена књижевност, у сложеним условима глобалног и међуповезаног друштва. Услед слојевите и вишезначне природе дискурса којим се бави, глобална књижевност дијалектички обухвата институционалне и ванинституционалне оквире који овај дискурс детерминишу, позивајући их на заједнички критички ангажман, те огледање локалног и глобалног, с поверењем у трансформативни потенцијал прелажења граница и културе дијалога. О томе је у овој прилици тек приметан разговор који, надамо се, може подстаћи

на суочавање с властитим и страним (не)привилегованим позицијама. Верујемо, такође, и да ће унеколико допринети сагледавању актуелности, односно анахроности владајућих преокупација овдашње науке о књижевности и књижевне теорије. На тај начин се излази у сусрет многим *како?* – како писати, читати, тумачити, преводити; како (и шта то данас значи) студирати књижевност; како (ако је уопште могуће) заобићи централизоване наративе? Или, речју, како играти да бисмо изгубили?